

Roodpootvalk (man) in het Fochteloërveen, 20 mei 2008.
Foto: Harvey van Diek

Mooi weer voor Roodpootvalken

Aanhoudende oostenwind in het voorjaar levert vaak leuke vogelsoorten op. Dit is deels te verklaren doordat het bijkomende mooie weer veel vogelaars naar buiten lokt, maar ook door stuwning van vogels die anders oostelijk van ons langstrekken. Roodpootvalken volgen zo'n oostelijke koers, en het gebeurt maar zelden dat de oostenwind lang genoeg aanhoudt om grotere aantallen naar ons land te brengen. De laatste grote influx van 1992 werd niet geëvenaard, maar voorjaar 2008 was het weer eens zover: honderden Roodpoten deden ons land aan. Reden genoeg om het voorkomen in Nederland onder de loep te nemen aan de hand van 2481 waarnemingen in de database van het Bijzondere Soorten Project niet-broedvogels (BSP), 1671 in Waarneming.nl en 250 in Trektellen.nl.

Broeden en overwinteren

De wereldpopulatie wordt door BirdLife International geschat op 300.000-800.000 individuen. De Europese populatie maakt met 26.000-39.000 paren hiervan een kwart uit; de rest zit in Azië. Er zijn drie Europese zwaartepunten: in Hongarije en Noord-Servië, in Moldavië en het oosten van Roemenië en Bulgarije, en (de belangrijkste) in de oostelijke Oekraïne en aangrenzend Zuidwest-Rusland. Losse broedgevallen zijn ook westelijker bekend, bijvoorbeeld uit Zweden, Duitsland en Frankrijk.

In Nederland waargenomen vogels zijn waarschijnlijk afkomstig uit de dichtstbijzijnde broedgebieden in Hongarije. De waarneming op 22 mei 2008 in De Wieden van een gekleurde tweede-kalenderjaar vrouwtje, geringd in 2007 in de Hortobágy in Hongarije, is een mooie bevestiging.

De populatie in Azië zou stabiel zijn, maar in Europa is de soort in de laatste twee decennia van de vorige eeuw sterk afgenomen, met 30% in Rusland en Oekraïne en meer dan gehalveerd in Hongarije (van 2200 paren rond 1990 naar 800-900 in 2003). In deze periode werden daar veel Roeken vergiftigd, waardoor de vaak in roekenkolonies nestelende Roodpootvalken broedplaatsen verloren. Of dit de enige oorzaak is, valt te betwijfelen; afname van grote insecten, het hoofdvoedsel van Roodpootvalken, zal mede debet zijn.

In september verzamelen Roodpootvalken zich in grote groepen om via Oost-Afrika naar hun overwinteringsgebieden in zuidelijk Afrika te vliegen. In het voorjaar volgen ze een westelijker koers via West-Afrika, en steken vanaf half april ter hoogte van Algerije en oostelijker de Middellandse Zee over.

Timing

Sinds de start van het BSP deden zich influxen voor in 1992 en 2008. In overige jaren (1988-1991 en 1993-2007) viel de mediane datum van alle voorjaarswaarnemingen in Nederland op 16 mei; gesplitst naar trek-

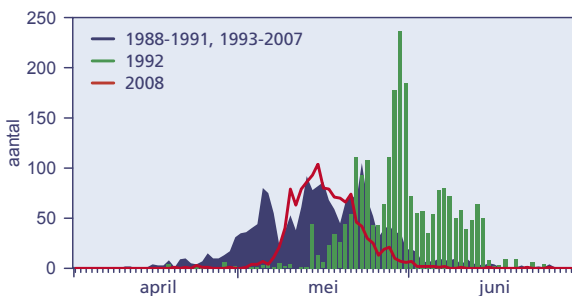
kers (11 mei) en pleisteraars (18 mei) zat er een week tussen. De influx in 2008 verliep volgens vrijwel hetzelfde patroon (figuur 1), met een mediane datum van 16 mei voor alle waarnemingen samen, 11 mei voor trekkers en 17 mei voor pleisteraars. Wat dat betreft was er een verschil met de influx in 1992, die duidelijk later begon (half mei) en ook langer aanhield (tot half juni). Destijds viel de mediane datum op 30 mei, met een gering verschil tussen trekkers (29 mei) en pleisteraars (31 mei). In Frankrijk is 13 mei de mediane doortrekdatum (1949-2002), netjes enkele dagen eerder dan bij ons.

In het najaar valt de mediane datum van alle waarnemingen bij ons op 7 september (figuur 2), waarbij pleisteraars (mediane datum 5 september) wat eerder pieken dan trekkers (10 september).

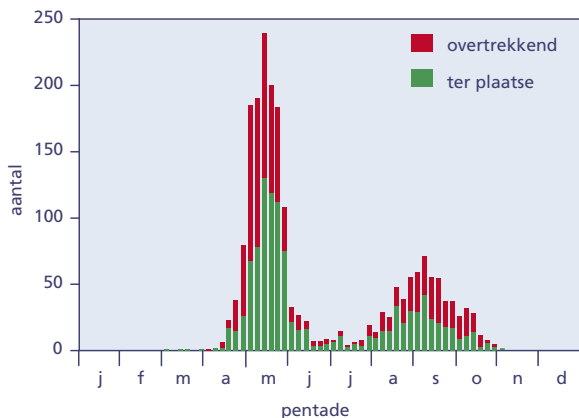
Veel waarnemingen betreffen pleisteraars. In het voorjaar gaat het om 66% van de waargenomen vogels, in het najaar 53%. In invasiejaren (uitsluitend voorjaar) ligt het aandeel nog hoger, 74% in 1992 en 85% in 2008. Dit heeft er ongetwijfeld mee te maken, dat er dan meer mensen naar pleisterende Roodpootvalken gaan kijken, met een verhoogde kans dat deze ook daadwerkelijk worden doorgeven. Bij ons wordt 61% van de vogels in het voorjaar gezien, met mei als belangrijkste maand (85% van voorjaarsaantal). In Frankrijk ligt de nadruk nog sterker op het voorjaar en speciaal de maand mei (84% van het jaartotaal, 89% van voorjaarsaantal).

Verspreiding

In normale voorjaren wordt 57% van de trekkers en 28% van de pleisteraars gezien binnen een strook van 10 km van de Noordzee- en Waddenkust (figuur 3). In 1992 lag dit aandeel veel hoger (resp. 86% en 40%), in 2008 juist lager (47% resp. 13%). De waarnemingen op Schiermonnikoog van 72 trekkende Roodpootvalken op 30 mei 1992, gevolgd door 54 de dag erna, spreken nog steeds tot de verbeelding. In 2008 bedroeg het maximum

Figuur 1. Aantal per dag waargenomen Roodpootvalken in het voorjaar van 1992, 2008 en overige jaren.

Figuur 2. Aantal per pentade waargenomen Roodpootvalken in 1988-2007 (exclusief voorjaar 1992).

aantal trekkers op een telpost 5; dit aantal kwam mooi getimed op 8 mei over Breskens, op 9 mei over Ketelbrug/Kamperhoek en op 11 over de Eemshaven.

De meeste pleisteraars worden gezien in heide- en veengebieden in Noord-Brabant, de Veluwe, Overijssel en Drenthe. In 1992 verbleven groepen ook langdurig in de kleigebieden van Zuidelijk Flevoland en Groningen. De grootste groep in 1992 bestond uit 33 vogels op 22 mei bij de Eemshaven, gevolgd door 18 ex. in de Ezumakeeg op 29 mei. Dit werd in 2008 nipt overtroffen, op 18 mei zaten er minimaal 35 ex. in het Fochteloërveen. De op één na grootste groep was echter een stuk kleiner: 11 Roodpootvalken op 14 mei 2008 op het Deelensche Veld (Hoge Veluwe).

In het najaar ligt het zwaartepunt meer op het midden van het land (76% van de trekkers en 69% van de pleisteraars), al bereiken er ook dan vogels de kust van met name Walcheren. Vooral op trekposten in Gelderland en Utrecht worden dan geregeld Roodpootvalken gemeld (figuur 3).

Totalen en trend

Om een idee te krijgen van de aantallen in 2008 en dubbele waarnemingen zo veel mogelijk uit te filteren, wordt voor pleisteraars het maximum per atlasblok (5x5 km) per decade aangehouden, en voor trekkers het maximum per dag per atlasblok. In 1992 kwam Ward Hagemeijer met een wat verfijndere selectiemethode tot een aantal van 1111 vogels en een schatting van 1500-2000. Wanneer de eerder genoemde bestanden, met waarschijnlijk aanvullingen op het indertijd samengestelde bestand, worden gecombineerd, kan het berekende aantal worden bijgesteld op 1361. Het op dezelfde manier berekende aantal voor 2008 komt uit op 502 vogels (figuur 4). Het gemiddelde van de overige voorjaren bedraagt 76, en in het najaar worden gemiddeld 40 Roodpootvalken gezien.

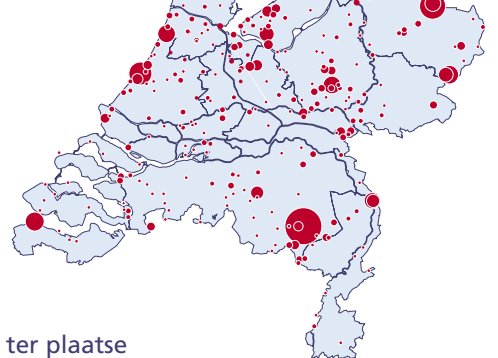
In het voorjaar is geen duidelijke trend in de aantallen zichtbaar, in het najaar liggen de aantallen sinds 2000 de helft hoger dan in de tweede helft van de jaren negentig. Het is aannemelijk dat dit voortvloeit uit de toename van trekellingen en online invoer van losse waarnemingen.

Hoge aantallen in binnen- en buitenland

De drie grootste influxen van Roodpootvalken in Nederland hebben een duidelijke relatie met het optreden van oostenwind in mei (figuur 5). In 1988 heerste oostenwind van 6-14 mei, in 1992 van 17 mei - 1 juni, in 2008 van 3-14 mei en 21-27 mei.

voorjaar

- 80
- 40
- 20
- 10

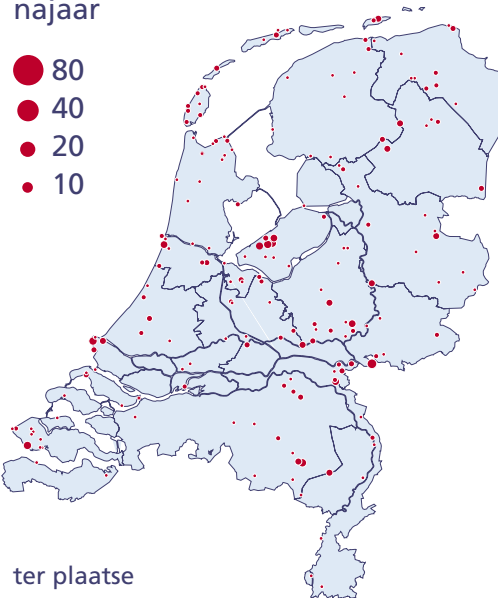
ter plaatse

trekkend

najaar

- 80
- 40
- 20
- 10

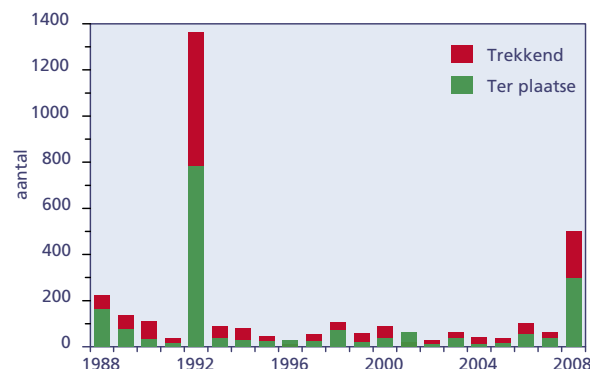
ter plaatse

trekkend

Ook in het buitenland wordt de rol van aanhoudende oostenwinden benadrukt. In 1992 leverde dit ook in Groot-Brittannië, België en Denemarken recordaantallen op. Ook in 2008 zijn in de ons omringende landen meer Roodpootvalken gezien dan normaal. Op de Duitse site www.club300.de werden 277 vogels gemeld tegen gemiddeld 21 in 2002-07. Hetzelfde geldt voor België (minimaal 67 in 2008, tegen een tental gemiddeld en 75 in 1992) en Groot-Brittannië (minimaal 70 in 2008, tegen gemiddeld 10 en 140 in 1992). In Spanje was het met 500 vogels (tegen enkele tientallen gemiddeld) zelfs de grootste influx ooit. Het merendeel werd hier gezien in de noordoostelijke provincies en op de Balearen. Ook in Frankrijk lag het aantal met 1300-1400 vogels ver boven het gemiddelde van 200 en de 350 in 1992. Hoge aantallen in Frankrijk, wat toch als voorland gezien kan worden voor de vogels die ons bereiken, correleren echter niet altijd met de onze. In het voorjaar van 1992 lag het Franse aantal weliswaar wat boven het gemiddelde, maar

Figuur 3. Verspreiding van ter plaatse verblijvende en trekkende Roodpootvalken in voorjaar en najaar 1988-2008 (som per atlasblok over alle jaren).

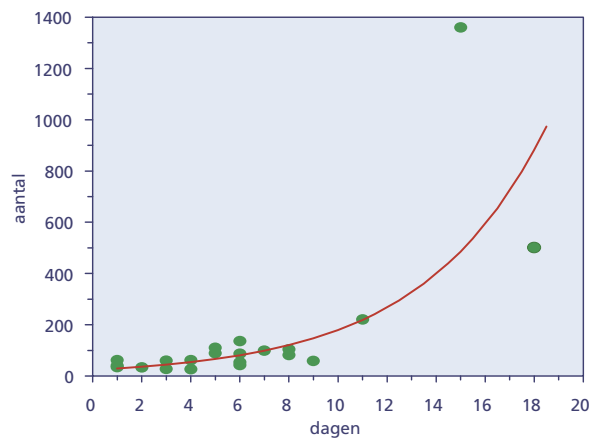

Figuur 4. Aantal in het voorjaar waargenomen Roodpootvalken in 1988-2008.

In de nachtelijke uren werden de gezenderde Steenuilen met een ontvanger gevolgd.
Foto: Peter Eekelder

Steenuil onder de pannen!

Figuur 5. Verband tussen het aantal dagen met (zuid)oostenwind in mei en het aantal waargenomen Roodpootvalken.

in 1988 ver eronder (40). Omgekeerd hebben de Roodpoten in de goede Franse jaren 1990 (800 vogels) en 2002 (950) ons niet bereikt. In deze jaren waren er in Nederland slechts een paar verspreide dagen met (zuid)oostenwind, en werden Roodpootvalken in Frankrijk voornamelijk in de zuidoosthoek gezien.

Sekseverhouding en leeftijd

Zowel in 1992 (N=444) als in 2008 (N=570) is 48% van gesekste vogels als mannetje doorgegeven. In de overige voorjaren was dit vrijwel gelijk (47%, N=597) en ook in het najaar is ongeveer de helft (52%, N=128) van de gesekste vogels mannelijk. Het aandeel onvolwassen vogels in het najaar bedraagt 69% (N=213). In 1992 werd 36% van de vogels als adult gemeld; zij overheersten aan het begin van de influx. Als alle waarnemingen van 2008 op een hoop geveegd worden, ligt het aandeel adulten veel hoger, met voor de eerste drie decaden van mei resp. 67%, 82% en 66% (N = 83, 245, 167). Bij alle opgaven van het Fochteloërveen zijn in totaal 202 adulte en 8 onvolwassen vogels doorgegeven. Een artikel in Dutch Birding (30: 228-235) leert echter dat de leeftijdskenmerken subtieler zijn dan menige waarnemer denkt. Het is zelfs aannemelijk dat de (wisselende) groep in het Fochteloërveen voor meer dan de helft uit tweede kalenderjaar vogels bestond! Voor een goede inschatting van de leeftijdsverhouding moeten we Roodpootvalken voortaan dus nog beter bekijken, maar dat is zeker geen straf.

De Steenuil is de laatste decennia een steeds zeldzamere verschijning geworden in het kleinschalige cultuurland. Sinds de zeventiger jaren is het aantal broedparen met 50-70% afgenomen. Er is al veel bekend over de globale habitateisen van deze soort, maar hoe de vogels zich precies in hun territorium bewegen en waar welke prooien gevangen worden blijft doorgaans goed verborgen. Meer inzicht hierin is belangrijk, want het verslechterende voedselbiotoop zou wel eens het grootste knelpunt voor de Steenuil kunnen zijn.

Onderzoek met zenders en camera's

In 2006 is het project 'Steenuil onder de pannen' van start gegaan. Met dit project proberen Landschapsbeheer Nederland, Steenuiloverleg Nederland, Vogelbescherming en SOVON het platteland weer aantrekkelijker te maken voor Steenuilen. In een aantal voorbeeldgebieden zijn maatregelen uitgevoerd om meer geschikt biotoop voor Steenuilen te krijgen. Hierbij kan worden gedacht aan aanplant van fruitbomen, knotwilgen en hagen, aanleg van takkenrillen en perceelrandbeheer. Daarnaast zijn deze maatregelen bij een breed publiek onder de aandacht gebracht, zodat deze ook elders in Nederland navolging kunnen krijgen. De belangrijkste taak van SOVON was het in kaart brengen van habitatkeuze en terreingebruik van foeragerende Steenuilen. In 2007 en 2008 zijn vijf (3 vrouwtjes en 2 mannetjes) respectievelijk zes (3 mannetjes en 3 vrouwtjes) volwassen Steenuilen in de Achterhoek met een kleine radiozender uitgerust. 2007 werd als een pilotjaar beschouwd, waarin werd geëxperimenteerd met de methode en techniek. Studenten hebben de uilen gevolgd in het veld met behulp van een ontvanger en nachtkijkers. Door daarnaast met een in de

nestkast aangebrachte camera de aangevoerde prooien te registreren, kon ook bepaald worden welke voedselbron waar gevangen is. Daarmee kan het relatieve belang van de verschillende terreinonderdelen voor de gevangen prooien vastgesteld worden.

Eerste resultaten

Het bleek soms erg lastig om de uilen in de nachtelijke uren te volgen. Desondanks zijn er behoorlijk wat verplaatsingen vastgelegd. In 2008 zijn er bij één paar bijna 400 geregistreerd, waaronder 330 voedselvluchten. Dit paar wist met succes de drie uitgekomen jongen in goede conditie groot te brengen. Met de camera's werden bij het betreffende paar over het gehele broedseizoen meer dan 3000 prooien gedetermineerd. De grote meerderheid betrof regenwormen en diverse soorten rupsen en larven. Muizen maakten in aantal slechts beperkt deel uit van het menu, hetgeen ongetwijfeld te maken heeft met het relatief lage aanbod. Zowel in 2007 als 2008 werd in het begin van het broedseizoen een groot deel van de prooien gevangen in een paardenweitje vlakbij de nestkast, en dan met name langs de randen. Hier werden vooral rupsen, meikevers en larven gepakt. En dan vooral op de momenten dat de paarden ook in de wei aanwezig waren. In de jongenperiode was vooral het gazon op het erf, direct naast de nestkast, van groot belang. Hier werden vooral regenwormen, rupsen en larven gevangen. Van andere terreinonderdelen werd nauwelijks gebruik gemaakt, op maisakkers werd alleen aan het begin van het seizoen af en toe gefoerageerd. Het belang van bermen en houtwallen is mogelijk echter wat onderschat. De volledige resultaten van het zenderonderzoek en voedselanalyse zullen begin volgend jaar worden gepresenteerd. De bevindingen kunnen uiteindelijk worden gebruikt om optimaal advies te geven over hoe mensen hun erf of tuin weer aantrekkelijker voor Steenuilen kunnen maken.

Steenuil. Foto: Niels van den Hooff

